

Formation of Values Quest Paper. 2009. P.2–19. URL:http://www.fwquestclub.com/welcome_files/paper_s/childhood_education.pdf (дата звернення: 12.06.2022).

9. Семенова Н. Взаємодія дошкільного навчального закладу і сім'ї у вихованні особистості дитини дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема. *Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Педагогічні науки*. № 2. 2017. С. 19–29.

REFERENCES

1. *Bazovyi komponent doshkilnoi osvity* [Basic component of preschool education]. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf

2. Gavrych, N. (2017). *Novyj zakon Ukrainy "Pro osvitu" jaki zminy ozhukujut nache dochkilia?* [The new law of Ukraine "On education": what changes await our preschool?]. *Dochkilne vychonania*. № 11. С. 2–6.

3. Galytska, T. (2018). *Vzaiemodia zakladu dochkilnoi osvity z rodynou: suchasni pidhody* [Interaction of the preschool education institution with the family: modern approaches]. *Dochkilna osvita* № 11. S. 11-13.

4. Golovko, M. (2017). *Vyhovannia pedagogichnoji kultury batkiv jak providnyj napriam vzaiemodii dochkilnogo navchalnogo zakladu* [Raising the pedagogical culture of parents as the leading direction of interaction between preschool educational institution and family]. *Nauk. skarbnycia osvity Donechyny*. № 1. S. 62-65.

5. Guz, V. (2018). *Otganizacijno-pedagogichni umovy efektyvnoji vzaiemodii dochkilnogo zakladu z smimieju* [Organizational and pedagogical conditions of effective interaction of the preschool institution with the family]. *Molod i rynek*. № 3. S. 27-30.

6. Zadorozhna, G. (2017). *Uzaiemodia zakladu osvity z simiamy 6-7 rokiv jak vazhlyva umova jihnego pravovogo vyhovania* [Interaction of educational

institutions with families of children 6–7 years old as an important condition for their legal education]. *Visnyk Cherkas. Universytetu. S. Pedagogichni nauky*. № 17/18. S. 54–60.

7. Krutij, K. (2012). *Vzajemodiia z batkamy ta vzaiemovidnosyny z dytmy* [Interaction with parents and relationships with children.] *111 zaputan do profesora*. Zaporizha. С. 224–275.

8. Nance, R. (2009). The importance of early childhood education. Roles of Play, Language, Socialization, Formation of Values. URL: http://www.fwquestclub.com/welcome_files/paper_s/childhood_education.pdf

9. Semenova, N. (2017). *Vzaiemodia dochkilnogo navchalnogo zakladu i simii u vyhovanii osobystosti dytyny jak psykologichno-pedagogichna problema* [The interaction of the preschool educational institution and the family in the education of the personality of the preschool child as a psychological and pedagogical problem]. *Nauk.visn.Shidnoevrop. nac. Universytetu im .Lesi Ukrainky. Pedagogichni nauky*. № 2. S.19-29.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ТОМАШЕВСЬКА Ірина Петрівна – кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: підготовка фахівців педагогічної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TOMASHEVS'KA Iryna Petrivna – Candidate of Pedagogic Sciences, professor of the Department of General Pedagogy and Preschool Education, Lesya Ukrainka Volyn National University.

Research interests: training of pedagogical education specialists.

Стаття надійшла до редакції 13.08.2022 р.

УДК 378:[373.3+159.9]

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-193-200

ТУРЧАК Анатолій Леонідович –

кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії і методики фізичного виховання

Центральноукраїнського державного педагогічного

університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2966-0144>

e-mail: aturchak@meta.ua

МАРКОВА Олена Віталіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання

Центральноукраїнського державного педагогічного

університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8416-3442>

e-mail: maarlana49@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТЬОГО ТРЕНЕРА ЗА ОСВІТНИМИ КОМПОНЕНТАМИ «БІОМЕХАНІКА» І «БІОХІМІЯ»

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Діяльність тренера має різнобічний характер і здійснюється у

визначеній педагогічній системі: спортивні гуртки, секції, клуби, дитячі юнацькі спортивні школи, спеціалізовані дитячі юнацькі спортивні

школи олімпійського резерву, школи вищої спортивної майстерності та інші. Це сукупність всіх педагогічних компонентів, підкорених одній меті – вихованню всебічно гармонійно розвиненої особистості, підготовленої до визначеної згодом професійної діяльності, створення повноцінної гармонійної родини, виховання підростаючого покоління, захисту України тощо. Відповідно до мети виховання, навчання і освіти в цілому в даній педагогічній системі розрізняють структурні компоненти (зміст навчальної інформації, форми, методи, прийоми і засоби педагогічної комунікації, діяльність юних спортсменів і тренера) та функціональні (гностичні, проектувальні, організаторські, комунікативні, конструктивні).

Мета тренерської роботи втілюється в житті у навчально-тренувальному процесі, змагальній діяльності та у спілкуванні з вихованцями. Керівна частина спортивної роботи проявляється у зовнішніх ознаках – професійно-педагогічній діяльності тренера-вихователя. Управління спортивно-педагогічною діяльністю фіксується досягнутими результатами у змаганнях різних рівнів. Проте, з соціальної точки зору, суспільству у значимості роботи тренера слід орієнтуватися на мету виховання особистості – всебічний гармонійний розвиток кожного спортсмена. Фізичне виховання підростаючого покоління передбачає процес педагогічної праці тренера і спортсмена як суб'єкта і об'єкта діяльності, де визначальна роль належить педагогу. Двобічність педагогічної роботи тренера у керівництві навчально-тренувальним процесом має свої переваги: юний спортсмен не пасивний спостерігач, а активний учасник тренування, тобто об'єкт виховання стає суб'єктом власної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні засади щодо проблеми мотивації практичної професійної діяльності представлені у дослідженнях Л. Анциферової, А. Архипова, Є. Баканова, А. Белкіна, Н. Барамідзе, Ф. Березіна, Є. Вертоградської, В. Вілюнаса, Б. Додонова, В. Іваннікова, Є. Ільїна, В.Каліна, В.Ковальова, К. Корнілова, Г. Костюка, Б. Ломова, А. Леонтьєва, І. Мейман, К. Обухівського, Ю. Палайма, Є. Патяєвої, Р. Пилояна, С. Рубінштейна, В. Саліванова, Л. Славіна, Х. Хекхаузена та інших.

Сутність проблеми професійно-педагогічної підготовки розкривається у роботах Б. Ананьєва, А. Асмолова, В. Веденова, Г. Гагаєвої, М. Гамезо, І. Домашенка, Г. Горбунова, К. Гуревича, Г. Дваліна, В. Іваннікова, Є. Ільїна, І. Зязюна, Л. Орбелі, І. Павлова, І. Петрова, В. Платонова, П. Размислова, Д. Ребізова, Л. Рувінського, П. Рудика, А. Сахарова, І. Сеченова, В. Смоленського, Ю. Гавердовського,

В. Фарфеля, О. Чернікової, Т. Шульги, І. Шнабеля та інших.

Питання спортивно-педагогічної діяльності дітей різного віку досліджували А. Андрущенко, В. Ареф'єв, В. Байсевич, Л. Волков, Є. Вільчковський, Г. Богданов, В. Горожанін, А. Дорошенко, О. Дубогай, М. Зубалій, М. Козленко, Т. Круцевич, Г. Мейксон, Л. Нечипоренко, Р. Паєвський, Є. Столітенко, В. Язловецький та інші.

Мета статті – розкрити особливості формування педагогічної майстерності майбутнього тренера у фаховій підготовці.

Завдання: дати характеристику педагогічним здібностям тренера та їх застосуванню у професійно-педагогічній діяльності; розкрити рівні педагогічної майстерності тренера та вимоги до його професійної індивідуально-психологічної характеристики; визначити роль освітніх компонентів «Біомеханіка» і «Біохімія» у фаховій підготовці тренера з виду спорту у майбутній професійно-педагогічній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Розвиток об'єкту педагогічної діяльності у системі: тренер – юний спортсмен – спортивний колектив – батьківський актив вимагає застосування методів і прийомів колективного або індивідуального впливу у залежності від вікових та індивідуальних особливостей кожної дитини.

Кожний юний спортсмен є членом цілого ряду колективів (формального і неформального, обов'язкового чи вільного спілкування) і тому зазнає відповідного виховного впливу кожного з них. У таких умовах координація всіх зусиль дорослих, які працюють із юними спортсменами, регуляція зв'язків і відносин вихованців із зовнішнім середовищем і спортивним колективом є головним завданням тренера у вихованні особистості. При цьому слід враховувати, що прогнозування спортивного результату і ефективності виховного впливу вимагає від тренера швидкого реагування у конкретній ситуації, оперативної зміни характеру і контенту діяльності.

Педагогічна модель – дитячий спортивний колектив – є цілісною структурою, яка постійно розвивається, самокерована, відкрита і має ознаки неформального молодіжного об'єднання. У своїй діяльності вона реалізує всі принципи самоуправління: активного руху спортивного колективу за рахунок ініціативи кожного окремо, самостійності, взаємодії з оточенням, субординації, добровільності та активної участі у спільних колективних справах. Поява такої педагогічної моделі у сучасному суспільстві обумовлена зростанням значення спорту щодо виховання підростаючого покоління і збереження його

здоров'я у складних умовах сьогодення. Зростання кількісного і якісного складу дитячих спортивних колективів свідчить про великі можливості такої педагогічної моделі суспільства. Тренер, який сповідує мету виховного процесу в цілому і цілі навчально-тренувальної роботи зокрема, виховує для суспільства повноцінну особистість. Педагог, який має спеціальну освіту, володіє необхідною навчальною і виховною інформацією, методиками дидактичного впливу, формами і методами організаційної роботи є необхідним компонентом педагогічної моделі суспільства «тренер – дитячий спортивний колектив». Така модель освітньої галузі є стійкою, стабільною, організованою, цілеспрямованою і багато в чому залежною у сучасному соціумі від батьків. Від них відчутна неформальна підтримка, високий рівень спрямованості на очікуваний результат спортивного тренування, жорстка організованість та виконавча дисципліна.

Таким чином, педагогічна модель «тренер – дитячий спортивний колектив» відповідає усім вимогам інших освітніх педагогічних систем. Функціонування такої педагогічної моделі і забезпечує належну організацію навчально-тренувального процесу при активній взаємодії всього комплексу складових освіти і виховання юних спортсменів. Особливістю дитячого спортивного колективу є те, що він виступає виховуючим середовищем для молоді. Тому цілеспрямовану діяльність тренера у роботі з юними спортсменами зобов'язана підтримувати держава і всі громадські організації, забезпечуючи високу ефективність його професійної діяльності.

Довготривалі спостереження і передовий педагогічний досвід свідчать, що спортивне спрямування сучасної молоді залежить від мети занять окремим видом спорту, яка відображає його ідеали, особистісні сподівання і мотивацію спортивних тренувань, змісту інформації, передбаченої програмою навчання, рівню сформованості набутих умінь і навичок, власне діяльності спортсмена і тренера, що сприяє їх розвитку як особистостей.

Реалізацію цілей спортивно-педагогічної діяльності можна відстежити за віковими і психологічними змінами особистості спортсмена. Для того, щоб цілі, які висуває суспільство і держава, були реалізовані, необхідно, щоб їх усвідомлювали всі учасники педагогічної моделі: і тренер, і вихованець. Важлива на перших етапах формування спортивного колективу суттєва, а інколи – жорстка цілеспрямована організаційна підтримка батьків. При цьому важливо, щоб самі юні спортсмени усвідомлювали необхідність реалізації мети. Тобто, щоб педагогічні цілі роботи тренера

перетворювалися у психологічну мотивацію кожного юного спортсмена.

Структура тренерської роботи передбачає знання специфіки спортивної діяльності в цілому і окремого виду спорту зокрема. Функціонально професійні складові проявляються в уміннях, навичках та навичках вищого порядку, які не руйнуються. До таких функціональних компонентів відносяться:

- гностичні здібності тренера – пов'язані з постійним узагальненням і систематизацією наукових знань, їх розширенням, перетворенням і використанням у змінних умовах сьогодення. Такі здібності ще називають академічними, оскільки вони передбачають уміння педагога перетворювати наукові знання у навчальні (дидактичні), застосовувати закономірності процесу розвитку і виховання кожного спортсмена, аналізувати всю педагогічну систему освітньої, фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи в країні;

- проєктувальні здібності – пов'язані з перспективним проєктуванням професійної діяльності тренера з врахуванням комплексного підходу до навчально-тренувального процесу, передбачення найвищих результатів спортивної майстерності на основі останніх наукових методичних досліджень, забезпеченням повноцінного змісту підвищення спортивно-педагогічного вдосконалення та розвитку засобів фахової комунікації;

- конструктивні здібності – передбачають створення планів, оновлених програм, методичних матеріалів, навчальних посібників для юних спортсменів і молодих тренерів, новітніх методик досягнення високих спортивних результатів та підвищення спортивної майстерності вихованців;

- організаторські здібності, які в першу чергу передбачають уміння створювати загальний ритм і режим роботи особисто тренера і всього педагогічного колектива в цілому, участь в органах самоуправління та керівництво освітнім закладом;

- комунікативні здібності – регламентують і регулюють стосунки між адміністрацією освітнього закладу і педагогічним колективом, тренерами між собою, тренером і спортсменами, батьками та громадськістю [5, с.32].

Тренерська робота за своєю специфікою є соціальним процесом, через який вихователь впливає на оточуючий світ, перетворюючи його відповідно до власних потреб. Суспільний характер професійної діяльності тренера обумовлює його особливості, що впливають із змісту, мети, завдань, предмету, на який направлена фахова підготовка. При цьому особливо важлива цілеспрямованість і мотивація професійної діяльності педагога.

Розрізняють практичну (трудова) і теоретичну (пізнавальну) складові роботи тренера, які перебувають у єдності і взаємозалежності. Таку педагогічну модель можна представити лаконічно: мета – мотиви – мотивація – дії – результат – ідеал.

Тренерська робота передбачає відповідні вимоги до трудової діяльності, що забезпечують успіх педагогічної моделі. У педагогіці спорту виділяють наступні професійно значимі особливості діяльності тренера як фахівця і вимоги до його індивідуально-психологічної характеристики:

- знання, необхідні для виконання професійних обов'язків, стимули, що збуджують до фахової діяльності, мотиви, якими керується педагог у трудових стосунках;

- професійно-педагогічні уміння і навички, які мають бути сформовані на високому рівні спортивної майстерності;

- професійно-педагогічна спрямованість, яка включає в себе наявність мети навчально-тренувальної роботи і участі у змагальній діяльності;

- загальна обдарованість, яка проявляється у спеціальних педагогічних здібностях: умінні вбачати у вихованцях кінцевий спортивний результат і перспективу виховного процесу. Важливою складовою професійного становлення будь-якого фахівця є якість розумової діяльності (послідовність дій, наполегливість, самокритичність, спостережливість тощо), пам'ять, мова, переконання, логіка мислення і вчинків, уява, сугестивність, перцепція, схильність до педагогічної театральної творчості, де немаловажливими є власне творчість, артистизм, імпровізація, оптимізм, ерудиція тощо;

- риси характеру: особлива зацікавленість у тренерській роботі, вимогливість до себе і спортсменів, справедливість у стосунках, уважність до кожного вихованця і батьків, самоконтроль, самоосвіта, віра в успіх спортивного колективу та інше;

- тип темпераменту, який багато в чому залежить від обраного тренером виду спорту і раннього спортивного відбору його вихованців.

Тренерська робота, особливо на перших етапах становлення молодого педагога, має репродуктивний характер і протікає більш-менш успішно та самостійно. Юні спортсмени оволодівають конкретними спортивними уміннями і навичками, паралельно засвоюючи необхідні знання шляхом індукції, від низького до високого результату, і передбачає такі рівні:

- мінімальний (репродуктивний), де вихованець копіює дії тренера;

- низький (адаптивний), де спортсмен уже усвідомлює способи виконання завдань, опановує основні елементи техніки вправ і

самостійно здійснює пошук прийомів її виконання;

- середній (локально-моделюючий), при якому юний спортсмен самостійно виконує окремі вправи і завдання;

- високий (системно-моделюючий), з виконанням у повному обсязі програмових завдань в умовах навчально-тренувального процесу під керівництвом тренера або самостійно.

У професійній діяльності тренера відповідно до років його зростання виділяють подібні рівні:

- мінімальний (репродуктивний), де тренер у перші роки свого становлення вміє не тільки повідомити те, що засвоїв сам, а й якісно продемонструвати всі вправи та техніку їх виконання. Враховуючи молодість педагога і якість технічного виконання, такий тренер стає абсолютним авторитетом для всіх вихованців, особливо, коли заняття даним видом спорту відбуваються вперше;

- низький (адаптивний), коли тренер у проведенні навчально-тренувальних занять враховує індивідуальні і вікові особливості своїх вихованців, проте не завжди вміє навчити всьому програмовому матеріалу або передати додаткову корисну інформацію відповідно виду спорту. Особисто усвідомлює, що слід навчати краще, але не знає як вирішити дану педагогічну проблему;

- середній (локально-моделюючий), коли тренер не тільки вміло передає знання й уміння, пристосовує їх у навчально-тренувальній роботі до особливостей юних спортсменів, а й моделює систему знань, умінь і навичок відповідно тем та розділів. Заздалегідь враховує, які труднощі при сприйнятті програмового матеріалу можуть виникнути у вихованців, чим вони викликані і як їх слід подолати, як привернути увагу до системи фізичних вправ, у якій послідовності подати юним спортсменам спортивні завдання, щоб сформувати у них необхідні знання, уміння і навички. Часто це стосується окремих тренувань, а не всього програмового матеріалу в цілому;

- високий (системно-моделюючий), коли тренер уміє змодельовати підвищення спортивної майстерності своїх вихованців таким чином, щоб сформувати у них стійку систему знань, умінь і навичок з обраного виду спорту, свідомо будує програму навчання, заздалегідь орієнтуючись на визначені критерії дидактичної діяльності;

- найвищий (системно-моделюючий), де тренер у спортивно-педагогічній роботі забезпечує високий рівень моральної вихованості кожного спортсмена і колектива в цілому. Передбачає формування у вихованців не тільки спортивних умінь і навичок, а й

гуманного ставлення до оточуючих, праці, громадської власності і моралі [3, с. 28].

В основу цієї класифікації покладено досвід роботи тренерських колективів з оперування знаннями та орієнтаціями на високий спортивний результат. Кожний новий рівень діяльності включає попередній і характеризується якісними змінами у структурі знань і умінь тренера. Без належної підготовки більшість тренерів не підіймається вище вказаного нами другого рівня. Проте незначний відсоток педагогів (до 20%) мають середній (локально-моделюючий) рівень організації навчально-тренувальної діяльності вихованців. Найвищий рівень тренерської роботи мають педагоги, які поєднують спортивно-педагогічний процес з дослідженнями (3%). В експериментальних групах, де ефективно випробовуються рекомендації і новітні технології в галузі психолого-педагогічних наук, педагоги підіймаються на високий або найвищий щабель професійної творчої майстерності. У спортивних колективах, де працюють креативні творчі фахівці, більшість юних спортсменів мають високі спортивні результати і відрізняються організованістю, дисциплінованістю та високоморальною поведінкою.

При репродуктивному (мінімальному) рівні тренерської роботи навчально-тренувальний процес проходить у спрощених умовах, де повідомляються знання і юні спортсмени опановують початкові вміння, оволодівають найпростішими навичками з виду спорту. Низькі спортивні здобутки своїх вихованців педагог виправдовує відсутністю зацікавленості їх у обраному виді спорту, взагалі негативним ставленням до занять практичною діяльністю.

При адаптивному (низькому) рівні роботи тренера педагогічні завдання навчально-тренувального процесу реалізуються частково. Педагог демонструє виконання вправ, зупиняється на повідомленні відповідної інформації, яка недостатньо мотивує юних спортсменів. Але простежується стійкий зв'язок «тренер – інформація», проте не змодельована кінцева мета занять дітей даним видом спорту. Зберігається видимий порядок навчально-тренувальної діяльності, але знання юних спортсменів виявляються неповними, вміння – далекі від досконалості.

Середній рівень (локально-моделюючий) характерний для тренера, який навчає не лише знанням і вмінням, а й передбачає, конструює навчально-тренувальний процес на річний цикл або багаторічний ступеневий, подаючи програмовий матеріал відповідно тем, розділів, періодів підготовки, передбачаючи труднощі у засвоєнні вихованцями знань, умінь і навичок, моделюючи шляхи їх подолання. Такий тренер

формує систему фізичних вправ у відповідній послідовності, у спрощених умовах згідно розділів тренувального процесу, передаючи знання, уміння і навички у доступній формі, вербальними і невербальними методами, намагаючись викликати у юних спортсменів увагу і значний інтерес до підвищення спортивної майстерності.

Високим рівнем (системно-моделюючим) організації навчально-виховного і тренувального процесу володіє педагог, який вміє змодельовати всю систему підготовки спортсменів на олімпійський цикл. Такий тренер свідомо будує 4-річну програму навчання, передбачає побудову у вихованців належної системи знань, умінь і навичок в обраному виді спорту, враховуючи попередньо вивчений програмовий матеріал. При цьому передбачається, що на основі вже сформованих знань, умінь і навичок, слід практикувати набуття навичок вищого порядку, тобто навичок, доведених до абсолютного ступеня автоматизму, які не руйнуються протягом всього життя. Засвоєння спортсменом таких рухових дій веде до олімпійських вершин.

Найвищий рівень (системно-моделюючий) високопрофесійної тренерської майстерності характерний для педагога, який вміє моделювати всю спортивну і життєву діяльність окремого спортсмена чи команди. В основу роботи такого тренера входить конструктивне передбачення майбутньої фахової діяльності випускника дитячо-юнацької спортивної школи, школи олімпійського резерву або школи вищої спортивної майстерності. Виховання члена національної збірної, чемпіона України, Європи, світу, олімпійця пов'язане, в першу чергу, з вихованням високоморальної особистості, всебічно гармонійно розвиненої, яка поєднує в собі риси загальнолюдського, соціально-значимого та індивідуально-неповторного. Своєрідним феноменом такого виховання в Україні є приклади спортсменів-олімпійців з яскраво вираженою українською національною свідомістю, твердою волею і характером, мужніх патріотів, які захищають незалежність держави.

Кожний наступний рівень тренерської діяльності включає попередній і характеризується якісними змінами у його роботі, структурі знань і умінь тренера, здатності до системного мислення, конструювання майбутніх професійних здобутків, моделювання життєдіяльності своїх вихованців. Рівень діяльності кожного педагога залежить від алгоритму спрогнозованих і спланованих дій, прийняття нових рішень, моделювання власної поведінки, індивідуального моделювання професійної діяльності протягом життя.

Без відповідної підготовки значна частина тренерів не підіймається вище другого (адаптивного) рівня. Їх задовольняє робота звичайного рядового фахівця в галузі фізичної культури і спорту. Як не дивно, така плеяда тренерів також необхідна суспільству. Це – тренер-початківець, згодом – тренер відділення з виду спорту, якого задовольняє такий рівень роботи, а суспільство – його внесок. Соціалізація фахівця відбулася, становлення тренера як особистості і члена суспільства – також. Сформована відносно стійка система переконань і вимог до себе та своїх вихованців. Необхідність підготовки такого спеціаліста виправдана часом і задовольняє сучасне суспільство: систематично проводиться навчально-тренувальна, спортивно-масова і фізкультурно-оздоровча робота. Діти беруть участь у загальнорайонних, обласних та національних заходах і змаганнях, здобувають відповідні результати, виконують нормативні вимоги єдиної спортивної класифікації. Кращі спортсмени переходять у групи вищої спортивної майстерності, наступність і підвищення спортивної підготовки зберігається. Спортсмени здобувають високі спортивні знання, які оцінюються державою відповідно заслуг. А тренер репродуктивно-адаптивного рівня знову набирає спортсменів-початківців навчальної групи першого року тренування. Достатній відсоток тренерів характеризується локально-моделюючим рівнем організації навчально-тренувальних занять, який передбачає не тільки самоактуалізацію фахівця, а й елементи пошукової дослідно-експериментальної роботи. Застосовуючи рекомендації психолого-педагогічної науки, систему виховного впливу на юних спортсменів такі тренери помітно підвищують власну педагогічну майстерність і покращують спортивні здобутки своїх вихованців. Простежується цілісна педагогічна система у навчально-тренувальному процесі.

Незначний відсоток тренерів здатний забезпечити високий (локально-моделюючий) рівень власної професійної практичної діяльності. Такі тренери вважають себе професіоналами, майстрами своєї справи у повному розумінні цих слів. Вони досягають високих результатів у навчально-тренувальній роботі, забезпечують високу результативність змагальної діяльності своїх вихованців, виконання ними розрядних вимог, присвоєння спортсменам високих спортивних звань тощо.

Окремі тренери підіймаються до найвищого рівня організації власної професійно-педагогічної діяльності. Цього можливо досягти лише при конструктивному системно-моделюючому рівні. Такі фахівці є в кожній області і регіоні. Вони здатні залучити до навчально-тренувальної роботи з

підвищення спортивної майстерності своїх вихованців та всіх учасників педагогічного процесу: батьків, вчителів, класних керівників, адміністрації шкіл, районів, міст, областей, міністерств, керівників держави і міжнародного олімпійського комітета. Такі тренери здійснюють підготовку спортсменів-олімпійців, рекордсменів світу, видатних людей сучасності.

Біомеханічний аналіз спортивної техніки у власному виді спорту юними спортсменами під керівництвом тренера є важливою передумовою для ефективного навчання і правильного розуміння технічних прийомів.

Важливою рисою у діяльності тренера є вміння творчо визначати цільові настанови тренувань відповідно до програми навчання конкретному виду спорту і активно залучати до цього процесу вихованців. Однак, тренери часто не вміють у цільовій постанові відбити дидактичні і виховні можливості всієї програми або окремих занять. Вони прагнуть дати юним спортсменам побільше спортивних знань, умінь, при цьому недостатньо спілкуються з ними, майже не пояснюють механічні закони того чи іншого руху, а також не вміють організувати самостійну роботу юних спортсменів.

Дитина повністю може зрозуміти правильну техніку виконання вправ тільки при високому ступені розуміння біомеханічних основ техніки виконання. Тому, педагогічна майстерність тренера, його вміння надати таку інформацію, пояснити, привести приклади, звернути увагу на порушення цих законів, які можуть призвести до появи помилок і погіршення результатів, і є підґрунтям у навчанні.

Освоєння юними спортсменами спеціалізованих рухових дій передбачає обов'язкову присутність наставника – тренера, який володіє механічними, біологічними, психологічними основами будови фізичної вправи як основи спортивної діяльності. Освоєння техніки фізичної вправи спортсменом у ракурсі такого розгляду стає найскладнішим завданням, що має невизначеність результатів та непередбачуваність ефекту всіх доданих сил. У вирішенні цього завдання необхідно врахувати занадто багато перемінних: неоднозначність ефektorних команд; цілеспрямованість, варіативність та адаптацію рухів, мотивацію діяльності, цілепокладання, моделювання майбутнього і, головне, формування завдання дії та шляхи оволодіння дією як розв'язанням рухового завдання [4, с. 48].

Педагогічна майстерність тренера виявляється саме в тому, що він формує своє зовнішнє завдання, а спортсмен, за його допомогою, створює своє внутрішнє завдання у

багаторічному процесі тренування. Створюються найскладніші системи знань, умінь, оцінок у формі уявлень, що постійно розвиваються, поглиблюються, взаємопов'язані і переплітаються. Це і є рухове завдання, яке існує у свідомості.

Для освоєння техніки фізичних вправ також використовують поняття: знання, вміння, самоконтроль. У самоконтролі відбувається спостереження, звірення, оцінка, рішення, корекція як ланки управління з побудованої моделі з вирішенням рухового завдання під час використання створених програм. У цьому складному процесі провідним під час вирішення рухового завдання слугує саме свідомість спортсмена.

Одним із основних завдань педагогічної майстерності тренера є навчання вихованців самоконтролю саме на основі біомеханічних моделей, смислового змісту якого, включає загальну мету та «підцілі» для кожної підсистеми (необхідний результат), завдання оптимізації (напрямки вдосконалення) та вимоги до блоків рухів у певних суглобах. Смисловий зміст вправи формується у внутрішній задачі спортсмена на основі зовнішнього завдання як особисто власного ставлення до правильності виконання вправ.

Базова програма дії закладається у фізіологічних механізмах та свідомості спортсмена. При її реалізації в конкретній ситуації вона є суб'єктивно перебудованою організацією рухів у дію вже у формі ситуаційної програми. Через осмислення вже у конкретному виконанні виникає актова програма як наслідок певного самозавдання [2, с. 17].

Таким чином, вчинення дії є не пасивним виконанням зовнішнього завдання, а творчим, активним процесом здійснення рішення свого особистого внутрішнього завдання спортсмена, через самозавдання, на основі всього засвоєного. Спортсмен у дії не виконавець заданої йому програми, а творчий діяч, який вирішує своє внутрішнє рухове завдання, що й розглядається нами як суб'єкт рухової дії. Це і є пріоритетним напрямом у педагогічній майстерності тренера.

Саме тренер, який володіє рухами та знаннями біологічних законів роботи організму та знає систему управління рухами і шляхи розвитку людини у віковому аспекті може підготувати висококваліфікованого спортсмена. Вирішальними величинами для перемоги є метри, секунди, ньютони, тобто основні біомеханічні характеристики. Саме ці величини «породжує» людська машина, яку сам спортсмен, звичайно разом із тренером, навчає перемагати себе та своїх суперників.

Вміння тренера пояснити біомеханічну основу вправи дуже важливе, тому що

переучування основ техніки вкрай не бажане, оскільки техніка, побудована пізніше, ніж закладена першою, відмовить у найнебезпечніший момент. Закладати техніку важливо на «чистий лист» і на саме дно координаційної піраміди, там найміцніше її сховище, схоже на рефлекси, і інформація «з дитинства» найлегше спливає при необхідності в екстремальних ситуаціях. Тому в складнокоординованих видах спорту навчання техніці розпочинається одночасно з дозріванням металевих і стрибкових навичок. На такі навички накладатимуться наступні рухові програми активності, дозріватиме майстерність з широкого фронту повного набору техніки, поставленої на міцну в біомеханічному сенсі основу [2, с. 19].

Раціональна та перспективна з біомеханічних позицій техніка на початковому етапі навчання є запорукою успіху юних спортсменів, що реалізується лише за допомогою біомеханічного аналізу руху на базі вивчення нових тенденцій розвитку стилю та техніки виду спорту, а також контролю за розвитком нових елементів руху.

Результативність підготовки спортсменів до майбутніх олімпіад, світових рекордів, оздоровлення нації – це все залежить від рівня розвитку людей, які несуть спорт у маси. Найважливішою умовою педагогічної майстерності тренера має бути саме розуміння законів рухів. Без розуміння прихованих резервів у досягненні результатів не можна йти вперед до швидких секунд і метрів [4, с. 34].

Не менш важливим у підготовці юних спортсменів є формування системи знань з біохімічних процесів, що відбуваються в організмі при виконанні тренувальної і змагальної діяльності. Педагогічна майстерність тренера полягає саме в тому, щоб дати можливість юним вихованцям навчитися самостійно аналізувати причини швидкої втоми, певних спортивних травм, зниження результативності на змаганнях, коли виконання техніки є ідеальним. Як швидко відновити організм, яке має бути харчування та питний режим, доцільність вживання вітамінних комплексів, біологічно активних добавок, адаптогенів. Спираючись на біохімічні знання, тренер має можливість науково та методологічно грамотно забезпечити підтримку здоров'я дитини не самостійно, а разом з вихованцем.

Створення позитивного мікроклімату в суб'єкт-суб'єктній взаємодії тренера і юного спортсмена буде найбільш ефективно відбуватися при створенні атмосфери відкритості, довіри як до окремого вихованця, так і до всієї спортивної команди.

Необхідно залучати спортсменів до обговорення проблем, висловлювання власних

думок та прийняття самостійних рішень. Для цього тренер використовує діалогічний режим. Тренеру треба пояснювати основи біохімічних процесів, що відбуваються в організмі дитини, оволодіваючи такими знаннями, вихованець вже усвідомлено буде звертати увагу, наприклад, на хімічний склад продуктів харчування, що він вживає, режим і кратність харчування. Буде знати не тільки, що йому необхідно їсти кожного дня, але й чому.

Актуальною формою організації навчально-тренувальної діяльності, що забезпечує розвиток особистості юного спортсмена як суб'єкта навчання і тренування, вважається дискусія. Така педагогічна тактика передбачає демократизм та толерантність, право на незалежне, відкрите, а, головне, обґрунтоване висловлювання своєї позиції. Кожен спортсмен стає свідомим учасником дискусії, тобто не лише об'єктом, а й активним суб'єктом навчання. Саме спілкування між тренером та його командою, групою гарантує сучасний повноцінний навчально-тренувальний процес [1, с. 99].

Доцільним є наприкінці тренувальних занять у період відпочинку, на тренувальних зборах проводити з вихованцями й проблемні тематичні дискусії. Так, повною мірою реалізуються найважливіші педагогічні функції – навчальна, розвивальна, виховна. Тематика дискусій може бути різною, наприклад: «Біологічно активні добавки: вживати чи ні», «Анаболічні стероїди: за і проти», «Цукрозамінники: корисні чи шкідливі», «Спортивне харчування: коли потрібно, а коли ні» тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Таким чином, у педагогічній майстерності тренера традиційні та інноваційні методи навчання і тренування повинні бути у постійному взаємозв'язку, доповнювати або частково замінювати один одного за потреби. Такі методи сприяють розвитку умінь отримання інформації та швидкому орієнтуванню у її великому потоці, а також умінь виділяти найбільш цінне, умінь порівнювати, зіставляти отримані знання, тобто умінь, що сприяють отриманню потрібного результату.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Білоус О. В. Деякі аспекти раціонального харчування при підготовці спортсменів високої кваліфікації. *Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ»* : зб. наук. пр. Темат. вип. : Інноваційні дослідження у наукових роботах студентів. Харків : НТУ «ХПІ», 2016. № 29 (1201). С. 96-100.
2. Гамалій В. В. Біомеханічні аспекти техніки рухових дій у спорті. К.: Наук. світ; 2007. 212 с.
3. Кузьмінський А.І. Педагогіка у запитаннях і відповідях: навч. посіб. К.: Знання, 2006. 312 с.

4. Лапутін А. М., Гамалій В. В., Архипов О. А. Біомеханіка спорту: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. з фіз. виховання і спорту. К: Олімп. л-ра, 2005. 320 с.

5. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посіб. для студ. вищих пед. закл. освіти. 2-ге вид. випр., доп. К.: Академвидав, 2007. 560 с.

REFERENCES

1. Bilous, O. V. (2016). *Deiaki aspekty ratsionalnoho kharchuvannia pry pidhotovtsi sportsmeniv vysokoi kvalifikatsii* [Some aspects of rational nutrition during the training of highly qualified athletes]. *Visnyk Nats. tekhn. un-tu "KhPI"* : zb. nauk. pr. Temat. vyp. : Innovatsiini doslidzhennia u naukovykh robotakh studentiv. Kharkiv : NTU "KhPI". № 29 (1201). S. 96-100.
2. Hamalii, V. V. (2007). *Biomekhanichni aspekty tekhniky rukhovyykh dii u sporti* [Biomechanical aspects of the technique of motor actions in sports]. K.: Nauk. svit. 212 s.
3. Kuzminskyi, A.I. (2006). *Pedagogy in questions and answers* [Pedagogika u zapytanniakh i vidpovidakh]: navch. posib. K.: Znannia. 312 s.
4. Laputin, A. M., Hamalii, V. V., Arkhipov, O. A. (2005). *Biomekhanika sportu* [Biomechanics of sports]: Navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. z fiz. vykhovannia i sportu. K: Olimp. l-ra. 320 s.
5. Fitsula, M. M. (2007). *Pedahohika* [Pedagogy]: navch. posib. dlia stud. vyshchyykh ped. zakl. osvity. 2-he vyd. vypr., dop. K.: Akademvydav. 560 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ТУРЧАК Анатолій Леонідович – кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії і методики фізичного виховання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: фізичне виховання учнівської і студентської молоді

МАРКОВА Олена Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика викладання фахових дисциплін у вищій школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

TURCHAK Anatoliy Leonidovych – Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Theory and Methodology of Physical Education of the Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnichenko.

Research interests: physical education of pupils and students

MARKOVA Olena Vitaliyivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and Methodology of Physical Education of the Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnichenko.

Research interests: methods of teaching professional disciplines in higher education.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2022 р.